
ÚPADOK ĽAVICOVÝCH STRÁN V KONTEXTE REGIÓNU V4 THE DETERIORATION OF LEFT-WING PARTIES IN THE V4 REGION

---

*Jakub Szabó*¹

Dopady ideológie sú v súčasnosti väčšie, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Viac ako kedykoľvek predtým začala ideológia ovplyvňovať politický vývoj krajín. Hoci sa politika identity spája primárne s pravicovými stranami, motívom tejto práce je zanalyzovať jej dopady na ľavicu v regióne Vyšehradskej štvorky. Za cieľ si kladieme zodpovedať otázku o úpadku ľavice ako dôsledku prechodu od triednej politiky, smerom k politike identity. Práca sa zaoberá teoretickými východiskami ľavicovej politiky, politiky identity a vývoja ľavicových strán v Česku, Poľsku, Maďarsku a na Slovensku. Predostierame asymetrie medzi vývojom ľavice v daných krajinách a za pomoci regresnej analýzy sa pokúšame verifikovať stanovenú hypotézu.

Kľúčové slová: ľavicové strany, politika identity, ČSSD, SLD-UP, MSZP, Smer-SD

The impact of ideology is greater, than it may appear at the first sight. Ideology started to have an influence on the political development in various countries. Even though, the identity politics is primarily linked to the right-wing parties, we have an ambition to analyze its impact on the left-wing parties in Vysehrad countries. The aim of this article is to answer the question concerning the deterioration of left-wing parties as a result of transition from class-based politics to a more identity-based politics. The article focuses on the theoretical foundation of left-wing politics, identity politics and development of left-wing parties in Czech Republic, Poland, Hungary and Slovakia. We put an emphases on the asymmetries between left-wing parties in the region, while trying to verify the hypothesis using regression analysis.

Key words: left-wing parties, identity politics, ČSSD, SLD-UP, MSZP, Smer-SD

JEL: O57, P25

---

¹ Ing. Jakub Szabó, Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: jakub.szabo@euba.sk

1 ÚVOD

Európu obchádza strašidlo – strašidlo (ne)ideológie (Marx – Engels, 2018). V súčasnom verejnom diškurze je nadpriemerne zastúpená téza post-ideologickej doby, éry bez politických odtieňov a hodnotových konfliktov, období bez ideológie, *nepolitickej politiky*. Pripájame sa s názorom k Žižekovi (2011, s. 52), ktorý tvrdí, že „*popieranie ideológie je faktickým dôkazom, že viac ako kedykoľvek predtým sme otrokmi ideológie*“, čoho dôkazom je implicitné akceptovanie hegelovskej tézy o konci dejín a víťazstve liberálnej demokracie (Fukuyama, 2002). Fukuyamovská dichotómia regulovaného kapitalizmu s akcentom na ľudské práva sa stala nespochybniteľnou axiómou do tej miery, že je chápaná ako neideologická samozrejmosť. V tomto kontexte je náročné načrtnúť ideovú líniu a ľavo-pravé vymedzenie medzi politickými stranami, o to väčšmi v krajinách semiperiférie Európskej únie – v regióne Vyšehradskej štvorky (V4).

Nedávny vývoj počas kreovania kľúčových pozícií v Európskej únii (predseda Európskej komisie, predseda Európskej rady, Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku a guvernér Európskej centrálnej banky), ktorý nasledoval po voľbách do Európskeho parlamentu (máj 2019) je toho dôkazom. Hlavné koalíčné strany z krajín V4 vytvorili jednotný negociačný blok, čo malo za následok opustenie principiálnej straníckej línie v rámci jednotlivých európskych frakcií. Najsilnejšia vládna strana v Českej republike, ANO predsedu vlády A. Babiša je členom *Aliancie Liberálov a Demokratov* (ALDE, Renew Europe), dominantný FIDESZ V. Orbána na maďarskej politickej scéne bol do pozastavenia činnosti dlhodobo stálym pilierom *Európskej Ludovej Strany* (EPP), zatiaľ čo Kaczyňského Právo a Spravodlivosť kontinuálne podporuje latentne euroskeptickú frakciu *Konzervatívov a Reformistov* (ECR). Smer-SD, najsilnejšia koalíčná strana na Slovensku je stabilným členom *Progresívnej Aliancie Socialistov a Demokratov* (S&D), ako nominálne jediná relevantná ľavicová strana (European Parliament, 2019). Znamenalo opustenie stranícko-ideologickej línie naplnenie predstáv o technokratickej nepolitickej politike? Nie je dôkazom o relevantnosti tejto tézy fakt, že štyri kľúčové politické strany v rámci V4 našli názorový prienik naprieč týmto zoskupením a nie naprieč jednotlivými frakciami? Podľa nášho názoru ide práve v tomto prípade o ukážku špecifik politickej scény strednej Európy a nadradenosti ideologického naratívu tomu realpolitickému. Ideologická prizma čistoty V4 vyhrala nad pragmatizmom a utilitarizmom, s cieľom získať pre svoju krajinu najvýhodnejšie pozície, najmä v Európskej komisii. Rozdielne kontúry stredoeurópskej ľavice môžu prispieť k pochopeniu tohto paradoxu. Vyhranjujeme sa preto teleologickej interpretácii a v tejto práci sa zameriame na vývoj

ľavicových politických strán v regióne V4, čo nám napomôže k získaniu holistického obrazu o politických odlišnostiach krajín Vyšehrada.

V prvej časti si vymedzujeme pojmy potrebné pre napredovanie v našej práci a to s akcentom na ľavicovú politiku politických strán. Využívame klasické poznatky Heywooda a Bobbia, ktoré doplníme o slovenský rozmer. Ďalej si predstavujeme koncept *Tretej cesty* A. Giddensa a s ním inherentne spojenú politiku identity, ktorá je principiálna pre pochopenie súčasnej krízy ľavicových strán a to nielen vo V4. Tretiu cestu koherentne spájame s Labouristickou stranou pod vedením T. Blaira a neskôr G. Browna, čo nám poslúži ako východisko v praktickom overení našej hypotézy v závere práce. K predstaveniu politiky identity využívame klasické práce Fearona a Jenkinsa, ktoré rozširujeme o moderný fukuyamovský rozmer. V nasledujúcej časti sa zameriame na vývoj ľavicových strán v jednotlivých krajinách V4, kde delimitujeme spoločné znaky ľavice v daných krajinách a budeme akcentovať kľúčové rozdiely medzi nimi. Okrem relevantnej literatúry z krajín pôsobenia spomínaných ľavicových strán, budeme pracovať s volebnými štúdiami a post-komunistickými štúdiami z databázy *Elsevier*. Údaje k volebným výsledkom a prieskumom verejnej mienky budeme čerpať zo štatistických databáz a spoločností zameraných na prieskumy verejnej mienky.

V prípade Česka sa zameriame na dynamiku sociálnej demokracie a komunistickej strany. Poľsko a Maďarsko budeme pozitívne vnímať ako politicky homogénny útvar s približne rovnakou trajektóriou vývoja, zatiaľ čo v prípade Slovenskej republiky poukážeme na paradox sociálnej demokracie v tejto krajine. Budeme argumentovať v zmysle tézy načrtnutej T. Pikettym (2018) z publikácie *Brahmin Left vs Merchant Right: Rising Inequality and the Changing Structure of Political Conflict (Evidence from France, Britain and the US, 1948-2017)*, že za úpadkom ľavice stojí prerod od triednej politiky, politiky postavenej na fundamentoch ekonomickej redistribúcie a znižovania socioekonomických nerovností, smerom k politike identity. Môžeme evidovať nárast pudového reflexu spoločnosti a stratifikáciu medzi chudobou (have nots) a vyššími príjmovými skupinami (haves). Hypotéza, ktorú sa pokúsime verifikovať znie nasledovne: „*Úpadok ľavicových strán v regióne V4 je dôsledkom prerodu od politiky založenej na triede, smerom k politike identity*“, čím sa dostávame ku komparácii úpadku stredo-európskej a západo-európskej ľavice. V rámci analýzy danej hypotézy sa *de facto* dopracujeme aj k zodpovedaniu implicitného podtitulu našej práce, či je Slovenská republika, súčasnou krajinou Vyšehrada s dominantnou ľavicovou stranou v politickom spektre výnimkou, alebo ide o akademickú chiméru. Využijeme na to regresnú analýzu pomocou metódy najmenších štvorcov (OLS), kde budeme analyzovať dopad Tretej cesty na vývoj sociálnej-demokracie v krajinách V4.

2 ĽAVICOVÁ POLITIKA

V čom tkvie podstata politickej ľavice? Ľavica sama o sebe predstavuje iba slovo, súradnice pre lepšiu orientáciu v politickom živote. Jej existencia nám môže slúžiť na lepšie poňatie politickej reality, osvojenie si pojmov na ubezpečenie sa, že sa pohybujeme v rovnakom ideovom priestore. Na svet sa nikto nepozera cez optiku nezaujatého pozorovateľa, svetonázor každého z nás je ovplyvňovaný súborom teórií a konceptov, politická realita nikdy nie je vnímaná objektívne. Už Marx (2010, s. 23) v diele *Nemecká Ideológia* vo vzťahu k politickým ideám konštatoval, že „*Výplody ich [ľudstva] myslí im prerástli cez hlavu. Tvorcovia sa podrobili svojim vlastným výtvorom*“. Ideológia pokrívuje vnímanie sveta, čo bolo mementom od francúzskej revolúcie a neskôr Marxa, cez Gramsciho a Luxemburgovú, až po Poppera a Chomskym. Ľavicový súbor myšlienok je v tomto zmysle iba jedným z odtieňov politickej ideológie.

Podľa klasického Heywoodovho delenia (2019, s. 29) poznáme tri základné politické ideologické prúdy: socialistický, konzervatívny a liberálny, pričom s ľavicou sa stotožňuje najmä ten socialistický. Hoci sa môže zdať, že majorita populácie neskúmajúca jemné odtiene politickej filozofie je v prípade identifikovania sa s určitým hodnotovým smerom indiferentná, nie je tomu tak. Prevažná väčšina populácie vie intuitívne zväziť aj také abstraktné pojmy ako je ľavica (Rockey, 2014).

V prípade politickej reality sú primárnymi nositeľmi politickej ideológie, či už liberálnej, socialistickej alebo konzervatívnej, politické strany. Politická strana predstavuje medzičlánok medzi štátom a občianskou spoločnosťou, ide o spoločenstvo ľudí, ktoré sa organizuje s cieľom získať vládnu moc prostredníctvom volebného víťazstva, alebo inými prostriedkami (Heywood, 2019). Rôzne strany politického spektra sa od seba odlišujú vo viacerých aspektoch. Čo majú minimálne nominálne spoločné je fakt, že sú nositeľmi istého typu hodnôt. Z pohľadu vymedzenia ľavice je dôležitá pravo-ľavá diferenciácia. Ľavica sa dá potom vymedziť ako protipól pravice a pravicových strán. Podľa talianskeho teoretika Bobbia (1995) je fundamentom rozdielu na osi pravica/ľavica postoj k dosahovaniu ideálu rovnosti. Historickým údelom ľavice, jej *raison d'être* je boj za rovnosť. Na druhej strane je pravica, zosobňovaná s hodnotami osobnej slobody a zodpovednosti. Je samozrejme zřejmé, že je prítomná heterogénnosť v oboch protipóloch.

Revizionistický prístup prináša Heywood (2019), ktorý vníma ako principiálny rozkol medzi pravým a ľavým delením postoj k spoločenskej zmene. Ľavicu spája s hodnotami ako sloboda, rovnosť a pokrok, čo kladie do rozporu s pravicovými hodnotami tradícií, hierarchie a poriadku. Naproti tomu slovenský filozof a politik Zala, dlhoročný predstaviteľ slovenskej ľavice kladie akcent na „*zúčtovanie so všetkými formami zotročovania, vykorisťovania a nespravodlivými formami distribúcie*“ (Zala, 2016). V prípade oboch tiež badáme implicitný odpor k rigidite

socioekonomického systému, ktorý môžeme v kombinácii s dôrazom na sociálnu spravodlivosť akceptovať ako principiálny prekursor ľavicového myslenia.

Po delimitovaní ľavice ako antagonistického myšlienkového prúdu vo vzťahu k pravici si vymedzíme rôzne prúdy v rámci samotného ľavicového prostredia a ľavicových strán. Ako sme indikovali skôr, v rámci ľavicového prúdu existuje výrazná heterogenita. Od (ne)ideologických centristov až po radikálnych priaznivcov maoizmu. Pre účely tejto práce nie je dôležité skúmať všetky prúdy ľavicového myslenia. Zameriame sa na tie, ktoré sú, resp. boli prítomné v regióne centrálnej Európy a pokúsime sa ich diferencovať do troch skupín. Jedným zo spôsobom ako pristúpiť k otázke diferenciacie ľavicových strán je ich vzťah k otázke budovania sociálneho štátu. Hoci sa to nemusí zdať očividné, ale v súčasnosti žijeme v čase nevídaného spoločenského konsenzu v ekonomických otázkach. Od konca 80. rokov prevláda neoliberalný naratív regulovaného kapitalizmu v dvoch formách – anglosaskej a kontinentálnej alebo ukotvanej (embedded), pričom spory sa vedú nanajvýš v otázke do akej miery je sociálny štát potrebný (Steger – Roy, 2010). Okraje myšlienkového spektra v tejto otázke, na jednej strane krajne-ľavicový v snahe o úplne zrušenie trhových interakcií, na druhej strane libertariánsky a anarcho-kapitalistický *a priori* proti akejkoľvek forme sociálneho štátu, sú vytláčané na okraj. Podľa Švihlíkovej (2017) existujú tri základné myšlienkové prúdy k otázke sociálneho štátu: (1) *Liberálny (Beveridgeovský) sociálny štát* v USA a Spojenom Kráľovstve (2) *Konzervatívny sociálny štát* v Nemecku a (3) *Socialistický sociálny štát* Škandinávskych krajín. Častokrát je náročné oddeliť pravícový a ľavicový pohľad na sociálny štát. Za etalón ľavicového vnímania sociálneho štátu považujeme príklon k škandinávskemu modelu. V nadväznosti na príklon k tej či onej forme sociálneho štátu pridávame pohľad na otázku sociálnej spravodlivosti a mieru citlivosti na socioekonomické nerovnosti. V praktickej časti si potom budeme môcť rozdeliť politické strany v jednotlivých krajinách medzi radikálne (komunistické), klasické (socialistické/sociálno-demokratické) a postmoderné (liberálne/centristické) ľavicové strany.

3 TRETIA CESTA A POLITIKA IDENTITY

V roku 2002 zaznela z úst bývalej britskej premiérky M. Thatcher zaujímavá odpoveď na otázku, čo považuje za svoj najväčší úspech v politike – „*Tony Blair a nová labouristická strana*“ (Žižek, 2015). Koncept *Tretej cesty* skoncipovaný sociológom A. Giddensom (1999) z konca minulého tisícročia je kľúčovým pre pochopenie súčasnej krízy ľavicovej politiky. Transformácia smerom k politickému gradualizmu zo strany tradičných socialistických strán je podľa nášho názoru jedným z najdôležitejších faktorov úpadku ľavice vo V4. Vo svete bol tento pokus o (ne)ideologický prúd reprezentovaný labouristickou stranou pod vedením T. Blaira

alebo G. Browna, politikou B. Clintona a smerovaním nemeckej SPD pod kuratelou G. Schrödera. Na slovenskej politickej scéne sa politika Tretej cesty spájala najmä so stranou Smer-SD v počiatkoch jej existencie od roku 1999. Strany Tretej cesty sa snažili reflektovať spoločenské zmeny počnúc *neokonzervatívnou revolúciou* (Nová pravica) po nástupe M. Thatcherovej a R. Reagana a preexponovanou spoločenskou náladou voči tradičnej ľavici ako dôsledku pádu železnej opony ku koncu 90. rokov. Ústretovosť voči neoliberalizmus v kombinácii s odmietnutím spoločensky obsolétnej *New Dealovskej* ľavice vytvorilo tlak na etablovanie Tretej cesty (Blair, Schrödor a Clinton).

Posun ekonomických tém smerom ku kultúrnym otázkam síce začal byť výrazný už po študentských protestoch v roku 1968 (Nová ľavica), avšak do reálnej politickej sféry sa pretavil až neskôr s príchodom konceptu Tretej cesty. Rok po nástupe Blaira do funkcie predsedu Labouristickej strany prichádza k prepisu stanov strany, slávnej doložky IV. konštitučných pravidiel, kde sa strana odkláňa od socialistickej, ba priam až marxistickej cesty smerom k demokratickému socializmu a začína sa orientovať na „*dynamickú trhovú ekonomiku*“ (Labour Party, 2019). V roku 1997 môžeme nájsť vo volebnom manifeste labouristickej strany definitívne vymedzenie sa voči klasickej socialistickej politike reprezentovanej povojnovými *New Dealovskými* lídrami ako C. Attlee alebo H. Wilson, kde strana T. Blaira vyhlasuje, že „*my si uvedomujeme, že politika v roku 1997 musí byť iná ako v rokoch 1947 a 1967*“ (Labour Party, 1997). Labouristická strana pod vedením Blaira a funkčné obdobie prezidenta Clintona (1993-2001), ako reakcia na neokonzervatívnu revolúciu Thatcherovej a Reagana, predstavovali šablónu, ktorá výrazným spôsobom vplývala na ľavicu v stredoeurópskom regióne, ako „moderná“ alternatíva voči historickému zlyhaniu reálneho socializmu v krajinách V4. Dôkazom toho môže slúžiť aj výrok lídra slovenskej ľavice R. Fica, prebratý paradoxne od čínskeho komunistu Teng Siao-Pchinga – „*Nie je dôležité, či je mačka biela alebo čierna, ale či chytá myši*“ (Hospodárske noviny, 2019). Tradičná ľavicová politika, za každých okolností jasne vyhranená v konfliktoch zamestnanec/zamestnávateľ, práca/kapitál alebo rovnosť/sloboda, začína argumentovať (ne)ideologickým pragmatizmom a dôrazom na sociokultúrne otázky, otázky identity.

Téma politiky identity nebola nikdy aktuálnejšou ako dnes. Väčšinou prichádza k jej identifikovaniu s krajnou pravicom (Bolsonaro, Trump, Modi, Netanhyau), avšak ako si vysvetlíme, politika identity je doménou ako pravice, tak aj ľavice. Jedným z dôvodov väčšej akustickej sily pravicovej politiky identity sú jej víťazné tendencie v poslednej dobe. Zdá sa byť autentickjšia pre elektorát. Práve nemohúcnosť ľavicovej politiky v prípade tejto konfrontácia sa z nášho pohľadu zdá byť jedným z primárnych faktorov jej volebného úpadku. Kľúčové v prvom rade je vymedzenie politiky identity.

Fearon (1999) charakterizuje dva myšlienkové prístupy k identite. Pre nás dôležitejšia, personálna identita, uvažuje o identite ako sociálnom konštrukte, kde *„identita je odlišujúca charakteristika (alebo charakteristiky), na ktorú/é môže byť človek hrdý alebo názory, ktoré sú spoločensky závažné ale viac-menej nemenné“*, pričom konkrétne odkazuje na *„spoločenské kategórie a zdroj individuálnej sebaúcty a dôstojnosti“*. Tak ako Fukuyama (2002) identifikoval Thymos (Sokratov názov „tretej časti duše“) za primárny determinant historickej dialektiky vychádzajúc z Hegela, tak v súčasnosti využíva túto elementárnu ľudskú potrebu po uznaní za hnací mechanizmus identity a ultimátne súčasnej krízy politického života. Fukuyama (2019) vo svojej podstate nadväzuje na Fearona a rast vplyvu identity pripisuje *„rozdielu medzi vnútorným Ja a vonkajším svetom spoločenských pravidiel a noriem, ktorý nedostatočným spôsobom uznávajú užitočnosť a dôstojnosť môjho vnútorného Ja“*. Sociálna identita je *de facto* spoločný znak skupiny ľudí, ktorý ju odlišuje od inej skupiny ľudí. Vo svojej podstate ide o sociálny konštrukt, pričom ten môže byť etablovaný výlučne arbitrárne, kde ako konštatuje Jenkins (2008) *„môžeme sa odvolať na prvý princíp sociálneho konštrukcionalizmu. Sociálne skupiny sú skutočné, ak sú ľudia presvedčení, že sú. Správajú sa spôsobom, že sú skutočné a počas toho správania realitu vytvárajú“*.

Nadstavbou toho je Marxova téza o podmienený ľudského vedomia tomu spoločenskému (ekonomickému), ktorú sformuloval v eseji *Ku kritike Politickej Ekonomie*. *„Bytie ľudí nie je určované ich vedomím, práve naopak, ich vedomie je určované ich spoločenským bytím“* (Marx, 1999). Spoločenské interakcie v nejakej forme môžu dopomôcť spoluvytvárať predstavu o sebe a spoločnosti. Známý kritik marxizmu, V. Havel ambivalentným, ale predsa istým spôsobom akceptoval danú tézu keď napísal na margo ideológie, že, *„Ponúka [ideológia] ľudským bytostiam ilúziu identity, dôstojnosti a morálky, ktorá im uľahčí stať sa ich súčasťou“* (Havel, 2018). Havel tak implicitne akceptuje konštrukcionalistický prístup k otázke identity využívajúc dialektiku. Hoci sa môže zdať otázka identity irelevantná vo vzťahu k úpadku ľavice, opak je pravdou. Zadefinovaný prerod ľavicových strán a kapitulácia na fundamentálne ekonomické otázky zapríčinil vznik *Tretej cesty*, ktorá je inherentne spätá s otázkou identity. Do popredia vstúpili post-materiálne a post-moderné otázky rasy, rodovej rovnosti, práv LGBTIQ komunity, práv zvierat alebo postavenia minorít. Spoločnosť sa začala stratifikovať na My verzus Oni. Názorne to môžeme vidieť na vývoji politickej debaty v USA. Principiálne otázky štruktúry ekonomiky sú prekrývané zástupnými témami interrupcií, držby zbraní a právami sexuálnych menších.

4 VÝVOJ ĽAVICE V ČESKEJ REPUBLIKE

Vývoj českej politickej scény po roku 1989 predstavoval viacero unikátností v kontexte V4. Dve z nich sa týkajú postavenia ľavice v politickej sfére krajiny. Prvý súvisí s bohatou históriou *Českej strany sociálne demokratické* (ČSSD) a jej neskorších politických úspechov v Českej republike, zatiaľ čo druhý s etablovaním českých komunistov v ponovembrovom politickom období. Vývoju českej ľavice od samostatnosti dominovala hegemonia ČSSD a jej variácie kolaborácie s komunistami z *Komunistickej strany Čiech a Moravy* (KSČM). Práve na interakcii ČSSD a KSČM si vysvetlíme dynamiku českej ľavice.

Z dôvodu zakotvenia vedúcej úlohy komunistickej strany v článku 4, ústavy Československej socialistickej republiky, bola ČSSD nútená počas obdobia 1948-1989 pôsobiť z exilu. Po novembrovej revolúcii a prvých názorových rozporoch na chod strany v slobodnej spoločnosti prichádza k triešteniu sociálnej demokracie v Česku. Rozpory sa týkali možnosti spolupráce s *Občianskym fórom* (OF) a bývalými komunistami (Suk, 1997). V roku 1990 prichádza k prvému štiepeniu strany, kedy skupina okolo Rudolfa Battěka uspela na kandidátke OF, zatiaľ čo Horákova ČSSD vo voľbách 1990 neprešla do parlamentu. Následkom toho prišlo k pretransformovaniu Battěkovej skupiny na *Asociáciu Sociálnych Demokratov*, ktorá sa avšak aj po rôznych fúziách s marginálnejšími ľavicovými stranami rozpadla. Horákova ČSSD pristúpila k spojeniu sa s komunistickými reformátormi z hnutia *Obroda* (Kopeček – Pšejja, 2008). V prípade ČSSD môžeme v rámci nášho delenia pristúpiť v prvých rokoch pôsobenia ako k tradičnej ľavicovej strane.

Transformácia prišla aj v prípade *Komunistickej strany Československa* (KSČ), kedy prichádza v roku 1990 k vytvoreniu KSČM ako regionálnej strany v rámci KSČ, ktorá sa medzičasom osamostatnila a vytvorila kompaktnú súčasť českej politickej scény so silnou členskou základňou a spoľahlivým elektorátom. Reformné snahy rôznych prúdov na čele s predsedom Jiřím Svobodom boli odvrátené a strana zostala pri neohusákovskom dogmatizme (Bastl et. al., 2011). KSČM je v našej kategorizácii vnímaná ako radikálna (neokomunistická) ľavicová strana, ktorá kredovala svoju identitu na kritike kapitalizmu a ponovembrového vývoja.

Ideologicky kľúčová bola z toho dôvodu aj defenzíva voči neoliberalným politikám *Občianskej demokratickej strany* (ODS) V. Klause, ktorá kopírovala teoretické zdôvodnenie z predchádzajúcej kapitoly. Sociálna demokracia sa v antikomunistickom marazme adaptovala na *Washingtonský konsenzus*, ako všeobecne akceptovanej paradigmy postavenej na liberalizácii obchodu, kapitálových tokov, privatizácii a deregulácii (Gore, 2002), čo možno vidieť na volebných výsledkoch z roku 1990 a 1992 (Tab. 1). Na druhej strane konštantné úspechy reformných komunistov v ponovembrovom období znamenali etablovanie komunistickej strany v českom parlamentarizme, čo je signifikantnou výnimkou

v priestore V4. Kopeček (2008, s. 322) udáva za najdôležitejší faktor úspechu komunistickej strany sprostredkovanie nenásilného odovzdania moci OF a vytvorenie vlády národného porozumenia, ako istej formy odčinenia nespravodlivostí medzi rokmi 1948-1989.

Tab. 1: Výsledky ľavice v parlamentných voľbách 1990-2017

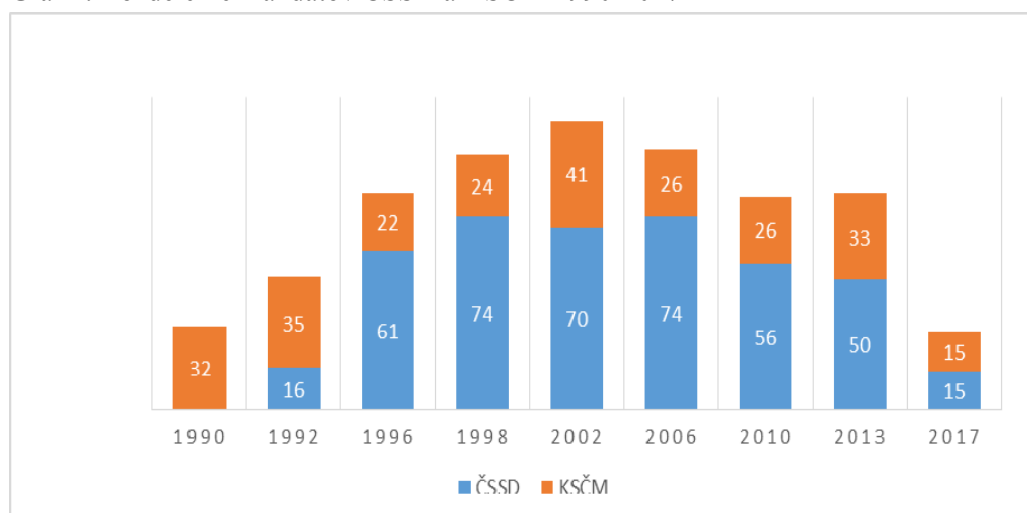
	1990	1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013	2017
ČSSD	4,1%	6,5%	26,4%	32,3%	30,2%	32,3%	22,1%	20,5%	7,3%
KSČM^a	13,2%	14,1%	10,3%	11,3%	18,5%	12,8%	11,3%	14,9%	7,8%

Poznámka: Voľby 1990 a 1992 sa týkajú volieb do Českej národnej rady, 1996-2017 volieb do Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky (dolnej komory s 200 mandátmi na prerozdelenie). Vo voľbách v roku 1990 išlo o Komunistickú stranu Československa a v roku 1992 o koalíciu Ľavý blok (KSČM v nej mala najsilnejšie zastúpenie).

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Českého štatistického úradu.

Z predostretých dát (Tab.1) je zrejma konštantná podpora KSČM, avšak v prípade ČSSD prišlo k radikálnemu nárastu podpory počas volebného obdobia 1992-1996, kde až do volieb v roku 2013 ČSSD patrila k hlavným aktérom českej politickej scény. Po volebnom neúspechu v roku 1992 predseda sociálnej demokracie Horák absentoval na znovuzvolenie na predsednícku pozíciu ČSSD, čo umožnilo vstup trom rôznym ideovým prúdom do boja o danú pozíciu. Kľúčové boli dva protipóly. Prvý bol reprezentovaný Jiřím Paroubkom, ktorý kládol dôraz na centristickú politiku umiernenosti, pristúpenie k neoliberalnému naratívu ODS a obmedzeniu spolupráce s radikálnou ľavicou. Opozičný smer vedený Milošom Zemanom presadzoval dramatickejšie vymedzenie voči ODS a jej politikám, ako aj určitú formu spolupráce s reformnými komunistami na individuálnej úrovni (Kopeček – Pšejja, 2008).

Graf 1: Rozdelenie mandátov ČSSD a KSČM 1990-2017

Poznámka: Voľby 1990 a 1992 sa týkajú volieb do Českej národnej rady, 1996-2017 volieb do Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky (dolnej komory s 200 mandátmi na prerozdelenie).

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Českého štatistického úradu.

Z ideologického súboja medzi Treťou cestou a tradičnou ľavicou vzišiel víťazne Zeman. Už v nasledujúcich voľbách ČSSD viac ako stonásobila počet mandátov v Poslaneckej snemovni (Graf 1). Dva faktory boli dôležité pri náraste popularity ČSSD. Okrem návratu k autentickému a štandardnej ľavicovej politike sociálnej demokracie, ČSSD absorbovala malé stredo-ľavé strany (Aliancia Zelených strán, Agrárna strana, Národní socialisti, Občianske hnutie a Demokratickú stranu práce) a prišlo k vyhraneniu sa voči KSČM. Komunistické jadro odmietlo akékoľvek snahy o reformáciu, čoho následkom bol odchod viacerých kľúčových členov, z ktorých niektorí vstúpili do ČSSD, zatiaľ čo zvyšok pristúpil k vytvoreniu dvoch ďalších strán – *Ľavý blok* a *Strana demokratickej ľavice*. Strany mali krátku životnosť, keďže po umiernenom komunistickom politike nebol dopyt, pričom stredo-ľavú časť politického centra okupovala ČSSD a navyše radikálna ľavica mala svoje zastúpenie v KSČM. Zemanova politika diskontovala možnosť spolupráce s KSČM prijatím *Bohumínskeho uznesenia* z roku 1995, v ktorom odmietla akúkoľvek spoluprácu s KSČM (Bast et al., 2011).

Vyššie 26 % volebný úspech (Tab. 1), ktorý znamenal iba tesne druhé miesto vo voľbách v roku 1996 možno pripísať predvídateľnosti Zemanovej tradičnej ľavicovej politiky, tvrdej opozícii Klausových neoliberálnych reforiem, ako aj dištancovanie sa od radikálnych aspektov politiky KSČM prijatím *Bohumínskeho uznesenia*. Hoci ČSSD skončilo v opozícii, medzi rokmi 1996-1998 umelo udržiavala vládu vedenú

ODS vedomým znižovaním kvóra (Kopecký – Mudde, 1999). Po finančných škandáloch vládnej koalície prišlo k predčasným voľbám v roku 1998, v ktorých ČSSD zaznamenal víťazstvo s 32 % (Tab. 1). Hoci prišlo k významnému navýšeniu mandátov v Poslaneckej snemovni, ČSSD ani ODS sa nepodarilo zostaviť vládu. Výsledkom volebného patu bola tzv. *opozičná dohoda* medzi ČSSD a ODS, na základe ktorej vydržala minoritná vláda M. Zemana celé volebné obdobie 1998-2002 (Kopecký – Mudde, 1999).

Opozičná dohoda a konzekvencie z nej plynúce vzbudili rôzne antipatie voči politike ČSSD, ktorá z dôvodov vychádzajúcich zo zmluvy musela pristupovať na kompromisy, čo znamenalo umiernenosť ľavicových politík. Keď v roku 2002 M. Zemana nahradil V. Špidlu, prišlo k istej forme distancovania sa voči záklusnej politike typu opozičných dohôd. ČSSD dokázala zvíťaziť aj vo voľbách v roku 2002, hoci s menším počtom mandátov (Graf 1). Politika V. Špidlu sa vyznačovala v transformácii smerom k stredu politického spektra, s akcentovaním na postavenie strednej triedy a dôležitosť fiškálnej disciplíny (Kopeček – Pšejja, 2008). Uvoľnenie ľavého priestoru predstavovalo najvyšší volebný zisk KSČM od roku 1989, vyše 18 % (Tab. 1). Volebný výsledok KSČM znovu otvoril debaty ohľadom možnej spolupráce, prinajmenšom vo forme tichej podpory minoritnej vlády ČSSD. Argumenty ohľadom programových prienikov a opozícii voči ODS boli relevantné, avšak predseda Špidla sa ultimátne rozhodol zložiť kabinet s ľuďmi z KDU-ČSL a menšou liberálnou stranou Únia slobody-Demokratická únia (US-DEU), ktorý disponoval iba tesnou väčšinou (Bastl et. al., 2011).

Opustenie ľavicových pozícií a zameranie na stred v kombinácii s umiernenými technokratickými vládami znamenal menší úpadok ČSSD. Po neúspechoch v nepriamych prezidentských voľbách a voľbách do Európskeho parlamentu prichádza v roku 2004 k zmene na pozícii predsedu ČSSD, kedy Špidlu nahrádza Stanislav Gross, ktorý sa stáva aj predsedom vlády. Ani jemu sa nepodarilo zastaviť pád preferencií ČSSD, čo sa prejavilo v novembrových regionálnych voľbách 2004. Navyše po kompromitujúcich informáciách na jeho osobu začal strácať podporu vládnej koalície. V hlasovaní o dôvere vlády iniciovaného ODS, koalícia stratila podporu KDU-ČSL, avšak za pomoci KSČM, ktoré bojkotovalo voľbu a znížilo hlasovacie kvórum, ČSSD zostala pri moci. Po kritike na adresu vlády podporovanej komunistami, Gross v apríli 2005 podáva demisiu (Kopeček – Pšejja, 2008).

Novým predsedom vlády a neskôr predsedom ČSSD sa stáva Jiří Paroubek, ktorý opätovne získava dôveru koalície ČSSD/KDU-ČSL/US-DEU, až do parlamentných volieb 2006. Paroubkova politika sa vyznačovala návratom k štýlu politiky M. Zemana, obnovením ľavicových tém a ochladzovaním vzťahov s KSČM. Parlamentné voľby v roku 2006 sa vyznačovali bojom proti ľavici, čo paradoxne opätovne posilnilo sociálnu demokraciu, ktorá po návrate do priestoru tradičného

socialistického elektorátu odobrala hlasy KSČM a skončila na druhom mieste s 32 % (Tab. 1). Na druhej strane novozvolený predseda KSČM Vojtech Filip prezentoval stranu ako modernú ľavicu, latentne opúšťajúcu pozície radikálnej ľavice smerom k politicky akceptovanej strane. Komunistom sa nepodarilo osloviť tradičný elektorát sociálnej demokracie a získali menší počet mandátov ako v roku 2002, čoho následkom je vznik minoritnej koalície ODS/KDU-ČSL/Strana zelených vedenej Topolánkom (Kopeček – Pšeja, 2008). Kumulatívne stratila ľavica vyše 10 mandátov oproti predchádzajúcim voľbám a už nikdy sa jej nepodarilo získať podobný výsledok.

Po nevyslovení dôvery Topolánkovej vlády v roku 2009 dovládla s podporou ČSSD a ODS do riadnych parlamentných volieb 2010 úradnícka vláda Jana Fishera. Hoci išla ČSSD do volieb s dôrazom na sociálne témy, prišla o vyše 10 % (Tab. 1) a pokles preferencií sa jej už nepodarilo zastaviť. Ako dôsledok volebného „neúspechu“ predseda Paroubek odstupuje z pozície predsedu strany. KSČM sa podarilo udržať si rovnaký počet mandátov ako po voľbách 2006 (Graf 1). Vládu opätovne zostavuje pravica v zložení ODS/TOP09/Věci veřejné (VV) na čele s P. Nečasom (Stegmaier – Vlachová, 2011). Pravicová vláda Nečasa skončila predčasne po jednom z najväčších škandálov v ponovembrovej histórii Českej republiky. V ideovom smere sa vyznačovala politikou škrtovej a neoliberalnými tendenciami v oblasti sociálnych služieb, najmä v oblasti penzijného systému a zvyšovania DPH. Kľúčové je, že zo strany ČSSD neprišlo k výraznému vymedzeniu sa, strana začína oscilovať smerom k politike identity strednej triedy. Po demisii premiéra Nečasa nastala vládna kríza ohľadom úradníckej vlády J. Rusnoka, designovaného prezidentom Zemanom, ktorá vládla s podporou KSČM, ČSSD a odídencom z VV. V roku 2013 prichádza opäť k predčasným voľbám. Voľby 2010 a 2013 jasne indikovali narušenie klasického kvázi-bipartitného politického systému. Hoci sa ČSSD s vyše 20% (Tab. 1) stala víťazom volieb, pokles jej podpory bol evidentný, aj keď nie taký významný ako v prípade pravice. Dokonca KSČM dopadla úspešnejšie ako ODS s KDU-ČSL. Namiesto prízvukovania ľavicových tém sa ČSSD snažila polohovať do antiestablišmentovej strany bojujúcej s korupciou, paradoxne ako strana s bohatou históriou korupčných afér. Do vlády B. Sobotka prizval centristické, liberálne a antiestablišmentové hnutie ANO 2011 československého oligarchu A. Babiša a českých ľudovcov z KDU-ČSL (Stegmaier – Linek, 2011). Nevýraznosť a umiernenosť predsedu vlády B. Sobotku vo vládnej koalícii s dynamickým A. Babišom znamenal drastický úpadok ľavice. Zaujímavý je fakt, že zvyčajný efekt posilnenia KSČM po úpadku ČSSD nebol prítomný. Umiernenosť predsedu vlády Sobotku znamenal radikálny prepád preferencií strany a jeho snaha pretransformovať stranu na progresívnu mestskú ľavicu nezaznamenala úspech. Mestský elektorát strany zaujala ponuka Českej pirátskej strany, zatiaľ čo tradiční ľavicoví voliči uprednostnili Babišovo ANO 2011. ČSSD pod

kuratelou B. Sobotku môžeme označiť za bod prelomu z tradičnej ľavice, na ľavicu post-modernú.

Parlamentné voľby 2017 bez prekvapenia vyhral A. Babiš, ktorému sa podarilo s ČSSD vytvoriť menšinovú vládu s podporou KSČM, čo znamenalo konkludentné vypovedanie *Bohumínskeho uznesenia*. ČSSD ako vládny junior partner bol úplne marginalizovaný, keď sa počtom mandátov dostal na úroveň KSČM. ČSSD dosiahla historický neúspech aj v májových voľbách do Európskeho parlamentu, kedy neobdržala ani jeden mandát (The New York Times, 2017). Ako dôvod úpadku ľavice v kontexte českého politického systému môžeme označiť neautentickú post-modernú metamorfózu ČSSD, snahu o sociálno-demokratický prerod zo strany KSČM, kedy prišlo k zaplneniu radikálneho politického spektra, politicky nekorektným T. Okamuroom, ako aj neochotu spolupráce s KSČM zo strany ČSSD. Iba z dôvodu arbitrálneho uznesenia bola ľavicová vláda nerealizovaná, hoci by v niektoré roky disponovala dostatočným počtom mandátov, navyše jej účinnosť nakoniec aj tak vypršala konkludentne.

5 EXISTUJE ĽAVICA V POĽSKU A MAĎARSKU?

Politický vývoj v Maďarsku a Poľsku bol v posledných rokoch značne analyzovaný. Súdne reformy, nezávislosť médií, útlak opozície a šírenie xenofóbnych, mnohokrát až antisemitských sentimentov sú iba niektoré z dôvodov kritiky smerovanej na spomínané krajiny zo strany predstaviteľov Európskej únie. Spoločný menovateľ oboch krajín je dominantná konzervatívna strana so silným sociálnym programom a autentickým lídrom. Na príklade politických strán *Právo a Spravodlivosť* (PiS) J. Kaczyńskiego a strany *Federácie mladých demokratov* (FIDESZ) V. Orbána si demonštrujeme odlišnosť sociálneho konzervativizmu od ľavicovej politiky a s tým súvisiaci úpadok ľavicových strán v Poľsku a Maďarsku.

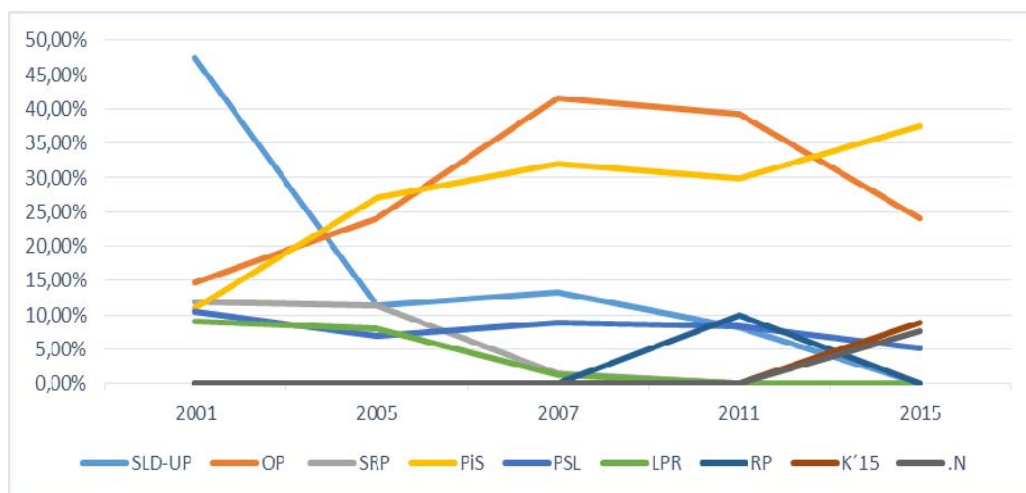
Poľsko bolo v prvopočiatkoch po páde železnej opony vnímané ako nasledovateľský príklad socioekonomických a politických reforiem zo strany západu. Poľský Ludwig Erhard, oddaný libertariánsky ekonóm a Haykekov prívrženec L. Balcerowicz, ako aj neskorší minister financií v Maďarsku L. Bokros boli dávaní medzinárodnými inštitúciami za príklad transformačných reforiem. Tak ako aj v iných krajinách, ktoré spadali pod vplyv Sovietskeho zväzu pred rokom 1989, tak aj v Poľsku a Maďarsku evidujeme v prvých rokoch absolútnu defenzívu ľavice, či už v politickom, intelektuálnom alebo kultúrnom živote.

Po dozvukoch spoločenskej polarizácii na osi Solidarita proti komunistom, sa v Poľsku práve na obrysoch ťažkej transformácie a dopadoch neoliberalných reforiem na bežné obyvateľstvo kreovali prvé ľavicové alternatívy postavené na kritike Balcerowicza, v podobe agrárnej strany *Sebaobrana Poľskej republiky* (SRP), alebo neskôr *Zväzu demokratickej ľavice* (SLD), ktorý sa sformoval na pomedzí

komunistické strany (Stepinska et. al., 2017) . Hoci sa jedná o ľavicové strany, stále sa pohybujeme v rámci poľského konzervativizmu postavenom na významnej role katolicizmu a aj kritika transformácie v podobe šokovej terapie bola postavená na nevyhnutnosti gradualizmu, nie abolície samotných reforiem. Rozdiely medzi jednotlivými stranami, či už medzi ľavicovou SLD alebo pravicovou *Ligou poľských rodín* (LRP) sú v princípe veľmi subtílné. V zásade ide každej relevantnej strane v Poľsku primárne o ochranu katolíckych hodnôt, zabezpečenie sociálnych istôt v podobe silného sociálneho štátu a vyhraňovanie svojej argumentácii na vylúčení voči tým druhým, vyhraňovaní „tej pravej“ poľskej identity, alebo ako hovoril program SRP, „*Sebaobrana Poľskej republiky je jediná strana v Poľsku, ktorá hovorí v mene všetkých ľudí*“ (Stepinska et. al., 2017).

Po úvodných ideologických rozdieloch Solidarity kontra Komunisti, po následnom štiepení hnutia Solidarita a ochladení antikomunistického (rozumej antiľavicového) naratívu z 90 rokov, sa začína na prelome milénia politický priestor v Poľsku štandardizovať. SLD bol síce pri moci už po parlamentných voľbách 1993 s poľskými ľuďmi, avšak ľavicovosť politikov počas transformačného obdobia je minimálne otáznava. Ľavicová vláda pokračovala v procese privatizácie strategického majetku štátu, aj keď pomalším tempom ako za Balcerowicza (Kulesza – Rae, 2017). SLD benefitovala z všeobecnej frustrácie voči politickým elitám bývalej Solidarity, čo sa prejavilo aj v parlamentných voľbách do dolnej komory poľského parlamentu, poľského Sejmu, kde získava v koalícii s Úniou práce značnú prevahu nad ostatnými stranami (Graf 2) a zostavuje vládu s kresťansko-demokratickou a roľníckou *Poľskou ľudovou stranou* (PSL) s pohodlnou väčšinou (Benoit – Hayden, 2001). Hoci sa strana tvorená ex-komunistami snažila pretransformovať na sociálnu-demokraciu západného typu, jej jadro môžeme pokojne označiť za tradičné sociálno-konzervatívne.

Graf 2: Výsledky volieb do Poľského Sejmu 2001-2015

Poznámka: SLD/UP – Koalícia Zväz demokratickej ľavice/Únia Práce (Vo voľbách 2007 koalícia Ľavica a Demokrati, ktorú tvorili SLD/UP, poľská sociálno-demokratická strana, Demokratická strana a menšie stredo-ľavé strany) , OP – Občianska Platforma, SRP – Sebaobrana Poľskej republiky, PiS – Právo a Spravodlivosť, PSL – Poľská ľudová strana, LRP- Liga poľských rodín, RP – Tvoje Hnutie!, K'15 – Kukiz'15, .N – Moderný.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z ElectionResources.org

Voľby v roku 2001 síce vyhráva jednoznačne SLD-UP, kde koalícia vedená SLD-UP pokračuje v neoliberalných reformách zakrytých ľavicovou rétorikou, avšak v čase pred voľbami vznikajú dva politické subjekty, ktorých dynamika ovplyvní poľskú politickú scénu na dlhé roky. Dvojičky Lech a Jaroslaw Kaczynski, bývalí prívrženci Solidarity a presvedčení antikomunisti zakladajú konzervatívnu stranu *Právo a Spravodlivosť*, zatiaľ čo približne v rovnakom čase vzniká aj pro-európska liberálna strana *Občianska platforma* (OP) D. Tuska. Už nasledujúce voľby v roku 2005 vyhráva PiS a počas dvoch rokov vedie menšinovú vládu s podporou ľavicových (SLD, UP, PSL) a pravicových (LRP) strán. Hoci sa Kaczynského strana profiluje ako pronárodná a konzervatívna, využíva kritiku ľavice ako marketingovú stratégiu, už počas svojho prvého vládneho obdobia zavádza za podpory iných ľavicových strán prosociálne reformy, ako napr. dotovanie pohonných hmôt pre farmárov, zvyšovanie podpory v nezamestnanosti alebo podpory rodín prostredníctvom zvyšovania prídavkov na deti. Na margo postkomunistickej transformácie sa zameriavajú na „novú redistribúciu bohatstva“, implicitne odkazujú na Balcerowczove reformy (Ciensky, 2016). Vo svojich programových tézach odkazuje strana na „právo na život,

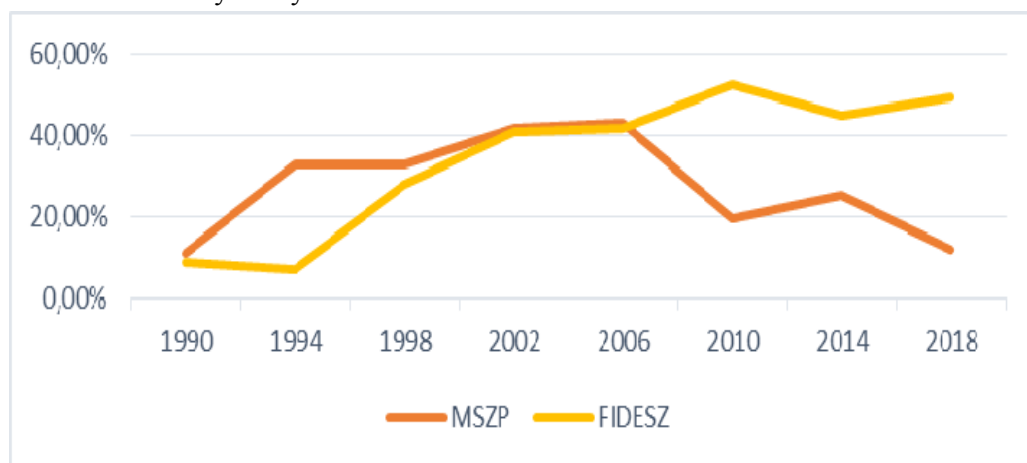
právo na slobodu a právo na rovnosť zakorenené v ľudskej dôstojnosti“, pričom sa odvoláva na podporu más a sociálne istoty občanov (Prawo i Sprawiedliwosc, 2014).

Predčasné voľby v roku 2007 vyhráva Občianska platforma D. Tuska (Graf 2) a zostavuje vládu dve volebné obdobia po sebe, prvýkrát od pádu komunizmu (Kulesza – Rae, 2017). Západom akceptovaná vláda D. Tuska vrátila Poľsko do hlavného prúdu európskej politiky, pričom sa technokraticky snažila zosúladiť poľskú konzervatívnosť s pro-európskym liberalizmom, čo ju ultimátne stálo mandát v roku 2015 (Fomina – Kucharczyk, 2016). Začalo to prezidentskými voľbami, v ktorých nečakane uspel bývalý poslanec Európskeho parlamentu A. Duda a pokračovalo voľbami do Sejmu (Graf 2). Vyjadrenie podpory PiS zo strany poľskej cirkvi predstavovalo obrovskú devízu do volieb. Podľa Fomina (2016, s. 62) to bola kombinácia sektárskej politiky založenej na identite proti utečencom, dekadentnému liberalizmu a strachom zo sekularizmu čo umožnilo Kaczynského strane dostať sa k moci. Graf 2 nám umožňuje vidieť nárast podpory strany PiS, úpadok OP na úkor liberálneho hnutia *Moderná (.N)*, zatiaľ čo ľavica zostáva mimo parlamentu. V súčasnosti vidieť jasný trend polarizácie spoločnosti medzi rurálnu časť krajiny podporujúcu konzervatívnu PiS, ktorá na seba prebrala elektorát tradičnej ľavice a liberálnu opozičnú platformu vedenú OP s pro-európskym akcentom. Paradoxom je prebratie rurálneho elektorátu, tradične voliaceho ľavicu na silný sociálny program s antikomunistickou rétorikou. Aj keď sa to nemusí zdať evidentné, môžeme konštatovať súlad tohto vývoja s našou základnou tézou. Hoci PiS nie je ľavica, strana prebrala do svojej agendy témy tradičnej ľavice a začína vykazovať isté pseudo črty socialistických strán, no namiesto akcentu na identitu rovnosti v prípade sociokultúrnych otázok presadzuje identitu konzervatívnej hierarchizácie, ktorá je pre väčšinové vidiecke a majoritne kresťanské obyvateľstvo v Poľsku prístupnejšia.

Podobný vývoj môžeme badať aj v prípade Maďarska. Mnoho autorov považuje maďarský FIDESZ a poľský PiS za ideologicky podobné útvary. Líder PiS je dlhoročný obdivovateľ V. Orbána a na margo ústavnej väčšiny FIDESZ-u po parlamentných voľbách 2011 povedal, že „*príde deň, keď uspejeme a budeme mať Budapešť vo Varšave*“ (Financial Times, 2016). Obe strany zdôrazňujú kresťanské tradície, odpor voči multikulturalizmu a presadzujú výrazné štátne zásahy v ekonomike. V zásade sú označované ako konzervatívna pravica. Na druhej strane, ľavica v Maďarsku, ktorej najvýraznejším predstaviteľom je *Maďarská socialistická strana* (MSZP) plynule nadväzuje na komunistickú stranu z režimu pred rokom 1989. Medzi MSZP a poľským SLD avšak existuje principiálny rozdiel. Zatiaľ čo poľská ľavica založila svoj úspech v ponovembrovom období na kritike Balcerowicza, bola to práve MSZP, ktorá v koalícii s liberálmi po voľbách 1994 pristúpila na neoliberálne reformy z tzv. *Bokrosovho balíčka* (Mészáros – Solymosi – Speiser, 2007).

Graf 3: Volebné výsledky MSZP a FIDESZ 1990-2018

Poznámka: MSZP – Maďarská Socialistická strana, FIDESZ – Federácia mladých demokratov.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov European election database.

Veľkú väčšinu 90 rokov to boli práve socialisti, kto dominoval maďarskej politickej scéne (Graf 3). Po prvých slobodných voľbách síce prichádza k moci *Maďarské demokratické fórum* (MDF) s celospoločenským záberom vedené J. Antalom, avšak už po voľbách 1994 môžeme vidieť návrat bývalých komunistov v rámci MSZP k moci. Socialisti vyhrali aj napriek masívnej antikomunistickej propagande vedenej MDF a zostávajú vládou spolu s *Alianciou slobodných demokratov-Maďarskou liberálnou stranou* (SZDSZ), ktorej členom bol aj spomínaní Bokros na pozícii ministra financií (Fitzmaurice, 1995). MSZP získala najviac hlasov aj po voľbách 1998 (Graf 3), avšak vládu zostavuje vtedy ešte liberálna strana V. Orbána FIDESZ, s agrárnikmi a konzervatívnym MDF. V tom období sa maďarský politickým systém začal ponášať na kvázi-bipartitný s dvoma dominantným stranami - FIDESZ a MSZP.

Práve pred voľbami 2002 začíname evidovať taktiku konzervatívnej identity a transformáciu FIDESZ-u, ktorý v predvolebnej kampani využíval zlyhanie socialistov z roku 1995 a ich politiky škrtov. Predvolebná diskusia stála primárne na pilieri ekonomických otázok a sociálneho štátu, kde sa MSZP a FIDESZ snažili dostať na svoju stranu elektorát príslubom o zvyšovaní výdavkov. V tesných voľbách vyhráva MSZP a po štyroch rokoch v opozícii znova skladá vládu (Fowler, 2003). Voľby 2002 a 2006 (Graf 3) sú posledné, v ktorých MSZP dosahovalo úroveň podpory FIDESZ-u. V roku 2006 ešte MSZP zostavila vládu, opätovne so SZDSZ, avšak MSZP sa po rokoch vo vláde zdiskreditovala akceptovaním neoliberalných politík. Napriek

tomu, že išli socialisti do volieb s heslom „*reformy bez politiky škrtov*“, ihneď po zostavení koalície prichádza k drastickému znižovaniu vládnych výdavkov a štrukturálnym reformám s dopadom na najslabšie vrstvy obyvateľstva v oblasti školstva, zdravotníctva a penzijného systému (Fabry, 2019). Navyše začala maďarská ľavica doplácať na elitárstvo a korupčné škandály. Najznámejšia kauza vlády MSZP sa týkala uniknutej nahrávky predsedu vlády Gyuresányho v roku 2006, v ktorej sa explicitne priznal k zavádzaniu voličov spôsobom sebe vlastným, keď skupine vlastných poslancov povedal „*klamali sme ráno, na obed a večer*“, s cieľom vyhrať voľby 2006 (Stegmaier – Lewis, 2010).

Po protivládnych protestoch živených neokonzervatívnou stranou FIDESZ a radikálmi zo strany *Jobbik*, ktoré boli potlačené represívnymi zložkami štátu prichádza k strmému poklesu popularity ľavice a *de facto* marginalizácii politickej sily maďarských socialistov. Voľby 2010 významným spôsobom vyhráva Orbánov FIDESZ v koalícii s *Kereszténydemokrata Néppárt* (KDNP) a začína dominovať maďarskej politickej scéne do dnešných dní. Začiatok *iliberalnej demokracie* v Maďarsku je sprevádzaný silným etatizmom v hospodárskej a sociálnej politike, v kombinácii s drastickými neoliberalnými krokmi ako zavedenie rovnej dane a regresívnej fiškálnej politiky (Fabry, 2019). Tento štátny paternalizmus prebral na seba určité znaky ľavicovej politiky v oblasti prístupu k sociálnemu štátu, avšak so silným dôrazom na konzerváciu kresťanských hodnôt, subtílnym antisemitizmom a zručnou zmenou volebného systému *de facto* spacifikoval maďarskú opozičnú ľavicu.

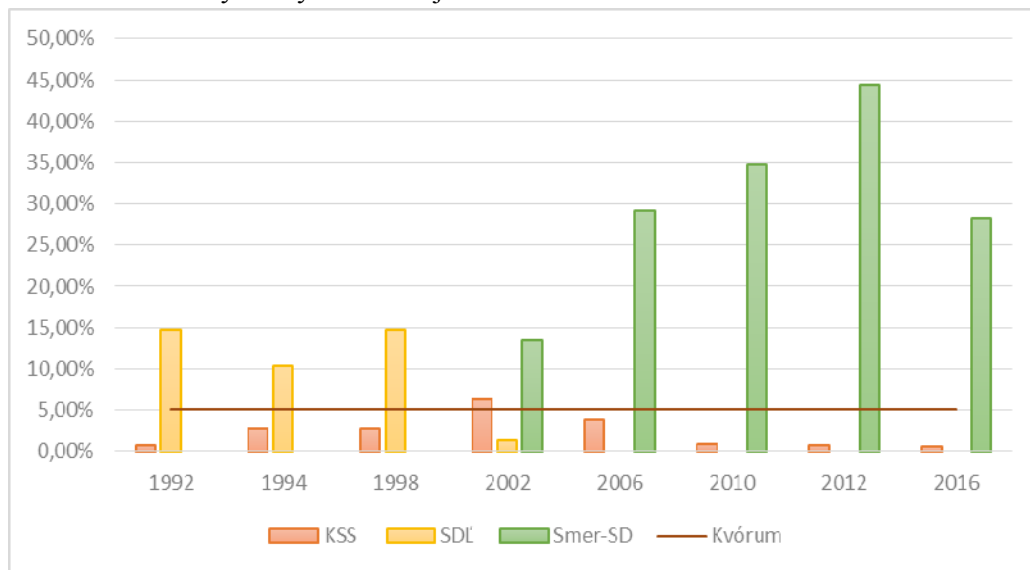
6 SLOVENSKÝ SOCIÁLNO-DEMOKRATICKÝ PARADOX

Pri pohľade na slovenskú politickú scénu sa môže zdať, že ide o jedinú krajinu V4 s dominantnou ľavicovou stranou. Ideové spektrum naľavo od stredu je od prelomu milénia vedené stranou Smer-SD na čele s R. Ficom. V prípade slovenskej ľavice evidujeme *efekt pohľtenia* menších ľavicových strán politickým hegemonom v danom spektre. V tejto časti budeme avšak argumentovať, že pri bližšom pohľade na politické kroky a strategické rozhodnutia tejto strany v exekutive, rozdiely medzi stranou Smer-SD a stranami ako PiS či FIDESZ sú z ľavicovej perspektívy zanedbateľné.

V období medzi rokmi 1990 až 1998 dominovala slovenskej politickej scéne osoba V. Mečiara, predsedu slovenskej vlády jednak medzi rokmi 1990-1991, 1992-1994 a neskôr 1994-1998. V prípade tejto osoby a jeho neskoršej strany *Hnutie za demokratické Slovensko* (HZDS), môžeme hovoriť o autoritatívnom a nacionalistickom spôsobe vedenia politiky s mnohými kontroverznými prvkami. Z pohľadu ľavice v prostredí Slovenska je dôležité najmä pôsobenie *Strany demokratickej ľavice* (SDL), ktorá s HZDS zdieľala gradualistický pohľad na

zvládanie transformácie v ponovembrovom období. Podľa Vlčejca (2018, s. 42) SDE predstavovala reformné krídlo odštiepencom od *Komunistickej strany Slovenska* (KSS), s ambíciou skoncipovať modernú sociálno-demokratickú stranu na Slovensku s medzinárodnou akceptáciou, dodržiavajúcu demokratické mechanizmy. Podobne ako v prípade MSZP v Maďarsku, tak aj SDE prispela k vlastnej diskreditácii participáciou na nárazových reformách koalície vedenej premiérom M. Dzurindom. SDE sa po dvoch volebných obdobiach v opozícii (1992-1994, 1994-1998), v roku 1998 dostáva do širokej koalície s liberálnou a konzervatívnou pravicou. Nutnosť reforiem a ich dopady na najnižšie vrstvy spoločnosti bolo zložité pre SDE odkomunikovať najmä z toho dôvodu, že jej nominanti pôsobili jednak na poste ministra financií, a jednak na pozícii ministra práce a sociálnych vecí (Vlčej, 2018). Ako vidieť na výsledkoch volieb 2002 (Graf 4), vstup do danej koalície bol pre SDE existenčný.

Graf 4: Volebné výsledky slovenskej ľavice

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov - Vlčej, J. (2018): Ako volia Slováci. Poznámka: KSS –Komunistická strana Slovenska, SDE – Strana demokratickej ľavice, Kvórum - potrebná 5% hranica na vstup do parlamentu.

Práve v tom období sa začína formovať nová osobnosť slovenskej ľavice, ktorá bude na dlhé roky determinovať vývoj slovenskej politiky. Najpopulárnejší politik SDE a podpredseda strany R. Fico na konci 90. rokov opúšťa rady sociálnych-demokratov a zakladá vlastný politický projekt Smer, ktorý v prvopočiatoch jeho existovania profiluje ako Blairovský projekt *Tretej cesty* (pozri časť Tretia cesta a politika identity). Ako môžeme vidieť na volebných výsledkoch

z roku 2002 (Graf 4), taktika (ne)politickéj politiky nebola úspešná, čo je jeden z dôvodov prečo sa strana Smer začala profilovať jasne doľava. Ako dôkaz môže slúžiť historicky jediné účinkovanie slovenských komunistov v slovenskom parlamente.

V roku 2002 končí Smer síce na treťom mieste za HZDS a pravicovým *Slovenským kresťansko-demokratickým hnutím* (SDKÚ), pričom zostáva v opozícii, avšak od toho momentu po súčasnosť R. Fico vyhráva všetky parlamentné voľby a dominuje v prieskumoch obľúbenosti medzi politikmi. Kľúčom k úspechu je podľa Vlčejca (2018, s. 68) spomínaný efekt pohltienia menších ľavicových strán ako: SDĽ, *Sociálno-demokratická alternatíva* (SDA), *Sociálnodemokratická strana Slovenska* (SDSS) alebo *Strana občianskeho porozumenia* (SOP). V júni 2006 vyhráva Smer-SD parlamentné voľby, čo z neho robí prvú formálne ľavicovú stranu na Slovensku od roku 1920, ktorá vyhrala v slobodných a spravodlivých voľbách (Rybár, 2007). Politický kapitál získava Smer na kritizovaní ultra-neoliberálnych politikách vlády M. Dzurindu, ktoré spočívali v zavádzaní takých nepopulárnych opatreniach ako je rovná daň, privatizácia strategických podnikov a zavádzanie prvkoch čílskeho dôchodkového systému na Slovensku (Blaha, 2018).

Smeru na čele s R. Ficom sa do istej miery podarilo korigovať a civilizovať priebeh pravicových reforiem na Slovensko, avšak po voľbách 2006 a zložení vlády s proto-nacionalistickými stranami typu HZDS a *Slovenská národná strana* (SNS), prichádza k Orbánovskému efektu a z liberálnej strany vzniká politická strana živená z konzervatívnych a kultúrno-etnických sporov. Dôsledkom vstupu do koalície s SNS bolo pozastavenie členstva vo frakcii európskych socialistov (Rybár, 2007). Neobstojí ani argument o *rustikálnej ľavici* zo strany jej predsedu (Smer-SD, 2019), keďže hoci sa strana zameriava na rurálne obyvateľstvo s nižšími príjmami, živenie nacionalistických vášní na pomedzí maďarsko-slovenských vzťahov (zásah polície na futbalovom zápase v Dunajskej Strede, nevyšetrený útok na študentku Malinovú alebo odopretie vstupu na územie Slovenskej republiky maďarskému prezidentovi Sólyomovi) sa ponáša skôr na politiku FIDESZ-u a PiS s akcentom na sociálny štát, ako na tradičnú *New Dealovskú* ľavicu. To že nešlo o jednorazový politický marketing potvrdzujú aj ďalšie kroky strany. Daná kritika sa týka aj vymedzenia sa voči utečencom a imigrantom v rokoch 2015 a 2016. Jedna vec je kritický pohľad na nekontrolovanú migráciu a multikulturalizmus, druhá vec xenofóbne poznámky v zápale predvolebnej kampane (TA3, 2015). Vrcholom bola reakcia na protivládne protesty po vražde novinára a jeho snúbenice z roku 2018, ktorý spôsobili pád tretej vlády R. Fica.

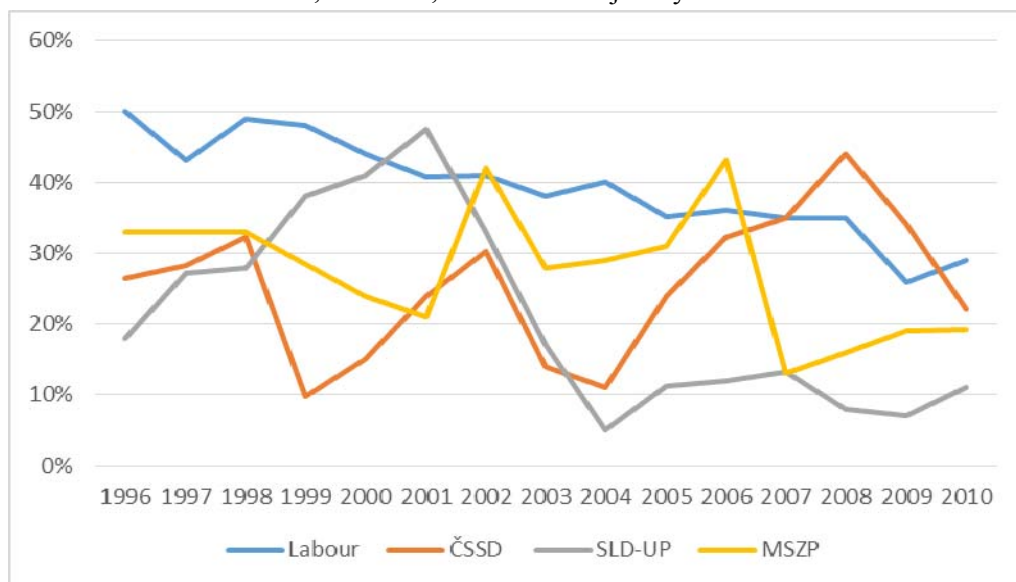
Ako môžeme vidieť (Graf 4), volebné výsledky strany Smer kontinuálne rástli od volieb v roku 2002, pričom vrchol dosiahli vo voľbách 2012, kedy prichádza k historickému momentu jednofarebnej vlády vedenej R. Ficom po získaní 1 134 280

hlasov (Vlčej, 2018). Po krátkom pobyte v opozícii počas stredo-pravej vlády I. Radičovej, Smer-SD využíva protikorupčné protesty Gorila a krízu pravicového spektra a stáva sa hegemonom slovenskej politickej scény. Už aj tak subtilne ľavicové kroky vlády začínajú byť prekryvané rôznymi korupčnými škandálmi a z toho dôvodu nemôžeme vnímať Smer ako tradičnú ľavicovú stranu.

7 ZÁVER A DISKUSIA

V predchádzajúcich častiach sme si predstavili teoretické východiská a praktickú dynamiku politickej ľavice v krajinách V4. V poslednej časti sa pokúsime verifikovať hypotézu o poklese popularity ľavice ako dôsledku prerodu od triednej politiky, smerom k politike identity. Využijeme na to regresnú analýzu pomocou metódy OLS, kde ako nezávislú premennú y postavíme ideu *Tretej cesty* (reprezentovanú Labour party pod vedením T. Blaira), zatiaľ čo závislé premenné x_1 , x_2 a x_3 predstavujú jednotlivé ľavicové strany v Česku, Maďarsku a Poľsku, u ktorých sme zaznamenali teoretický prechod k politike identity. To, prečo sme abstrahovali od ľavice na Slovensku je vysvetlené v kapitole, Slovenský sociálno-demokratický paradox. Využili sme na to dáta (Graf 5) z volebných výsledkov strán v parlamentných voľbách (v prípade ak ide o dvojkomorový parlament tak do dolnej komory) a doplnili volebné výsledky o každoročné prieskumy verejnej mienky ku koncu kalendárneho roka. Zároveň si uvedomujeme nedostatky tohto postupu, keďže kombinujeme rôzne prieskumné agentúry s rozdielnymi metódami spracovania dát, avšak kľúčový pre našu analýzu je vývoj trendu popularity, bez ohľadu na volebný cyklus.

Graf 5: Porovnanie ČSSD, SDL-UP, MSZP a Tretej cesty

Poznámka: Labour party, ČSSD – Česká strana sociálně demokratická, SLD/UP – Koalícia Zväz demokratickej ľavice/Únia Práce (Vo voľbách 2007 koalícia Ľavica a Demokrati, MSZP – Maďarská Socialistická strana.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa ICM/Guardian (Labour party), Průzkum veřejného mínění (ČSSD), CBOS (SLD-UP), TÁRKI (MSZP), volebný rok: výsledky vo voľbách do parlamentu (dolnej komory, pokiaľ ide o dvojkomorové parlamenty), inak prieskumy verejnej mienky ku koncu kalendárneho roka (Odpoveď na otázku, „Ak by sa voľby konali najbližší víkend, ktorej politickej strane by ste dali Váš hlas?“)

<i>n=14</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R²</i>	<i>Standard Error</i>	<i>Null Hypothesis</i>
x₁	0,3631951	0,131910651	0,098577134	0,188175432
x₂	0,6985279	0,487941277	0,105073659	-0,050781726
x₃	0,4172998	0,174139083	0,085714376	-0,60427108

Poznámka: x1 – ČSSD, x2 – SLD-UP, x3 – MSZP.

Prameň: Vlastné spracovanie.

Už pri prvom pohľade na výstup z OLS regresie (Tab. 2) je zrejmé, že nevieme zamietnuť nulovú hypotézu o nadradenosti modelu so závislými premenami voči modelu s voľnými parametrami pri nastolení vzťahu *F-test významnosti* > *P-hodnota*. Zároveň je aj hodnota *štandardnej chyby* neprimerane vysoká, bez ohľadu na *koefficient korelácie* (Multiple R) a *koefficient determinácie* (*R²*). Pri interpretácii výsledkov nám k verifikovaniu hypotézy nepomôžu nad očakávania vysoké úrovne *Multiple R*, 36 % v prípade ČSSD, 69 % u poľskej ľavice a 41 % pri MSZP. Na

základe údajov z OLS regresnej analýzy nevieme verifikovať stanovenú hypotézu, že „Úpadok ľavicových strán v regióne V4 je dôsledkom prerodu od politiky založenej na triede, smerom k politike identity“, na základe stanovenej metódy overenia. To avšak neznamená irelevantnosť myšlienky o úpadku ľavice v regióne V4, ako dôsledku opustenia tradičných ľavicových politík. Predostretý úpadok ľavicových strán v regióne V4 je zrejmy, avšak nemôžeme abstrahovať od regionálnych špecifik transformačného procesu a tlaku neoliberalnej ideológie, ako aj historickú skúsenosť so zlyhaním reálneho socializmu. Tým pádom upúšťame od snahy delimitovať paralely medzi úpadkom ľavice v západnej Európe a v krajinách V4, čo vyplýva z rôznej historickej skúsenosti.

V tejto práci sme si ozrejmili koncept ľavice, ako politickej sily v kontexte regiónu V4. Na príklade istých paralel sme sa pokúsili aplikovať úpadok sociálnej-demokracie vo V4, v dôsledku akceptácie myšlienok *Tretej cesty*. Výsledky regresnej analýzy nepotvrdili správnosť nášho myšlienkového postupu, to avšak neznamená, že zvolenie iných metód by viedlo k rovnakým výsledkom. Usudzujeme, že z dôvodu rôznych historických skúseností sa pravdepodobné príčiny úpadku ľavice v západnej Európe a regióne V4 líšili.

Na základe predostretého vývoja sme poukázali na determinujúce faktory vývoja ľavice v krajinách V4. Českú ľavicovú scénu signifikantne ovplyvňovala dynamika (ne)spolupráce ČSSD a KSČM, pričom v prípade alternatív *Bohumínskeho uznesenia* existovala možnosť udržania vplyvu štandardnej ľavice. Poľsko a Maďarsko sa v súčasnosti vyznačujú úplnou marginalizáciou sociálno-demokratických strán. V prípade SLD-UP ide o prenechanie ľavicových tém konzervatívnej strane PiS, zatiaľ čo v prípade MSZP ide o diskreditáciu ľavice ako dôsledku participácie na neoliberalných reformách a korupčné škandály v období po roku 1989. Súčasný vývoj slovenskej ľavice sme súhrnne označili ako sociálno-demokratický paradox, keďže evidujeme príklon dominantnej, nominálne ľavicovej strany Smer-SD k Orbánovskému a Kaczyńskému spôsobu vedenia politiky prostredníctvom konzervatívnych kultúrno-etických sporov s akcentom na udržiavanie status quo sociálneho štátu, čo nie je prekursorom pre prebratie názvu sociálna-demokracia do svojho ideologického vybavenia.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BASTL, M. – MAREŠ, M. – SMOLÍK, J. – VEJVODOVÁ, P. (2011): *Krajní Právce a Krajní Lavice v ČR*. Praha: Grada, 2011. 288 s. ISBN 978-80-247-3797-3.
2. BENOIT, K. – HAYDEN, J. (2001): Institutional Change and Persistence: The Origins and Evolution of Poland's Electoral System 1989-2001. [Online.] In: *Trinity College Dublin*, 2001. [Citované 16.9.2019.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/2399553_Institutional_Change_and

- Persistence_The_Origins_and_Evolution_of_Poland's_Electoral_System_1989-2001>.
3. BLAHA, L. (2018): *Antiglobalista*. Bratislava: Veda, 2018. 460 s. ISBN 978-80-244-1628-3.
  4. BOBBIO, N. (1995): *Left and Right, The Sifnificance of Political Distinction*. Chicago: University of Chicago press, 1995. 124 s. ISBN 0-226-06245-7.
  5. BOFFEY, D. (2019): EU Top jobs explained: who is coming in and What is their role? [Online.] In: *The Guardian*, 2019. [Citované 6.9.2019.] Dostupné na internete: <online:<https://www.theguardian.com/world/2019/jul/03/eu-top-jobs-explained-who-is-coming-in-and-what-is-their-role>>.
  6. CIENSKY, J. (2016): Poland's Powerholic. [Online.] In: *Politico*, 2016. [Citované 16.9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/polands-powerholic-jaroslaw-kaczynski-warsaw-law-and-justice-party-pis/>>.
  7. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2019): Volby. [Online.] In: Český statistický úřad, 2019. [Citované 13.9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.czso.cz/>>.
  8. CBOS. (2019): SLD-UP. [Online.] In: *CBOS*, 2019. [Citované 21.9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>>.
  9. ELECTIONRESOURCES. (2019): Poland. [Online.] In: *ElectionResource*, 2019. [Citované 21.9.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.electionresources.org/>>.
  10. EUROPEAN ELECTION DATABASE. (2019): Hungary. [Online.] In: *European election database*, 2019. [Citované 21.9.2019.] Dostupné na internete: <https://nsd.no/european_election_database/country/hungary/>.
  11. EUROPEAN PARLIAMENT (2019): The political groups of the European parliament. [Online.] In: *European Parliament*, 2019. [Citované 6.9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups>>.
  12. EUROPEAN PEOPLE'S PARTY. (2019): FIDESZ membership suspended after EPP Political Assembly. [Online.] In: *European People's Party*, 2019. [Citované 6.9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.epp.eu/press-releases/fidesz-membership-suspended-after-epp-political-assembly/>>.
  13. FABRY, A. (2019): *The political economy of Hungary, from state capitalism to authoritarian neoliberalism*. UK: Palgrave, 2019. 178 s. ISBN 978-3-030-10594-5.
  14. FEARON, J. (1999): What is Identity (As we now use the word)?. [Online.] In: *Stanford university*, 1999. [Citované 12.9.2019.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/229052754_What_Is_Identity_As_We_Now_Use_the_Word>.
  15. FINANCIAL TIMES (2016): Poland's new government finds a model in Orban's Hungary. [Online.] In: *The Financial Times*, 2016. [Citované 17.9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/0a3c7d44-b48e-11e5-8358-9a82b43f6b2f>>.

16. FITZMAURICE, J. (1995): The Hungarian election of May 1994. In: *Electoral studies*, 1995, roč 14, č. 1, s. 77-80.
17. FOMINA, J. – KUCHARCZYK, J. (2016): Populism and protest in Poland. In: *Journal of Democracy*, 2016, roč. 27, č. 4, s. 58-68.
18. FOWLER, B. (2003): The parliamentary elections in Hungary, April 2002. In: *Electoral Studies*, 2003, roč. 22, č. 4, s. 799-807.
19. FUKUYAMA, F. (2002): *Konec Dějin a Poslední Člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. 384 s. ISBN 80-86182-27-4.
20. FUKUYAMA, F. (2019): *Identity*. UK: Profile Books, 2019. 240 s. ISBN 978-1-78125-981-8.
21. GIDDENS, A. (1999): *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. UK: Polity Press, 1999. 176 s. ISBN 978-0745622675.
22. GORE, Ch. (2002): The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries. In: *World Development*, 2002, roč. 28, č. 5, s. 789-804.
23. GRZEBALSKA, W. – PETŐ, A. (2017): The gendered modus operandi of the illiberal transition in Hungary and Poland. In: *Woman's studies international forum*, 2017, roč. 68, s. 164-172.
24. HAVEL, V. (2018): *The Power of the Powerless*. UK: Vintage Classics, 2018. 160 s. ISBN 978-1-784-87504-6.
25. HEYWOOD, A. (2019): *Politics*. UK: Palgrave Macmillan, 2019. 502 s. ISBN 978-1-352-00548-5.
26. HOSPODÁRSKE NOVINY. (2019): Ako stúpala Ficova politická hviezda. [Online.] In: *Hospodárske noviny*, 2019. [Citované 12. 9.2019.] Dostupné na internete: <<https://slovensko.hnonline.sk/202140-ako-stupala-ficova-politicka-hviezda>>.
27. CHUA, A. (2018): *Political Tribes*. UK: Blomsbury, 2018. 304 s. ISBN 978-1-40888151-8.
28. ICM/GUARDIAN. (2019): Labour party. [Online.] In: *The Guardian*, 2019. [Citované 20. 9.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/politics/polls>>.
29. JENKINS, R. (2008): *Social Identity*. Routlage, 2008. 246 s. ISBN 978-0-415-44848-2.
30. KOPEČEK, L. – PŠEJA, P. (2008): Czech Social Democracy and its “cohabitation” with the Communist Party: The story of a neglected affair. In: *Communist and Post-Communist Studies*, 2008, roč. 41, č. 3.
31. KULESZA, C. – RAE, G. (2017): The Law and Justice party and Poland's turn to the right. [Online.] In: *Transform! Europe*, 2017. [Citované 15. 9.2019.] Dostupné na internete: <https://www.transformnetwork.net/fileadmin/user_upload/raekulesza_paper_final_19_01_2017.pdf>.
32. LABOUR PARTY. (1997): Manifesto: Britain will be better with new Labour. [Online.] In: *Labour Party*, 1997. [Citované 10. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<http://labourmanifesto.com/1997/1997-labour-manifesto.shtml>>.

33. LABOUR PARTY. (2019): Rule Book. [Online.] In: *Labour Party*, 2019. [Citované 10. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<http://labour.org.uk/wp-content/uploads/2019/04/Rule-Book-2019.pdf>>.
34. LYMEN, R. – GOEIJ, H. (2017): Czech elections won by anti-establishment party led by billionaire. [Online.] In: *The New York Times*, 2017. [Citované 15. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2017/10/21/world/europe/andrej-babis-ano-czech-election.html>>.
35. MARX, K. (1999): *A Contribution to the Critique of Political Economy*. Intl Pub, 1999. 135 s. ISBN 978-0717800414.
36. MARX, K. – ENGELS, F. (2010): *Collected Works, Vol. I*. UK: Lawrence & Wishart, 2010. 806 s. ISBN 978-1-84327-945-7.
37. MARX, K. – ENGELS, F. (2018): *The Communist Manifesto*. Vintage Classic, 2018. 128 s. ISBN 978-1-78178487469-1.
38. MÉSZÁROSZ, J. – SOLYMOSI, N. – SPEISER, F. (2007): Spatial distribution of political parties in Hungary 1990-2006. In: *Political Geography*, 2007, roč. 26, č. 7, s. 804-823.
39. PRAWO I SPRAWIEDLIWOSC. (2014): Program Prawa i Sprawiedliwości, 2014. [Online.] In: *Prawo i Sprawiedliwość*, 2019. [Citované 16. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<http://pis.org.pl/partia/prawo-i-sprawiedliwosc>>.
40. PRŮZKUM VEŘEJNÉHO MÍNENÍ. (2019): ČSSD. [Online.] In: *Průzkum veřejného mínění*, 2019. [Citované 21. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/volby-a-strany?start=290>>.
41. ROCKEY, J. (2014): Who is Left-Wing and Who Just Thinks They are? [Online.] In: *University of Leicester*, 2014. [Citované 8. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.le.ac.uk/economics/research/RePEc/lec/leecon/dp09-23.pdf>>.
42. RYBÁR, M. (2007): The parliamentary elections in Slovakia, June 2006. In: *Electoral studies*, 2007, roč. 26., č. 3, s. 699-724.
43. SMER-SD. (2019): O strane Smer-SD zvyknem hovorit' s nadsazkou ako o rustikalnej ľavici. [Online.] In: *Smer-SD*, 2019. [Citované 14. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.strana-smer.sk/aktuality/facebook/post/o-strane-smer-sd-zvyknem-hovorit-s-nadsazkou-ako-o-rustikalnej-avici-r-fico>>.
44. STEGER, M. – ROY, R. (2010): *Neoliberalism*. Oxford University Press, 2010. 150 s. ISBN 978-0-19-956051-6.
45. STEGMAIER, M. – LEWIS-BECK, M. (2010): Shocks and oscillations: The political economy of Hungary. In: *Electoral Studies*, 2010, roč. 30, č. 3, s. 462-467.
46. STEGMAIER, M. – LINEK, L. (2011): The Parliamentary Elections in the Czech Republic, October 2013. [Online.] In: *Electoral Studies*, 2011. [Citované 14. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www-1sciencedirect-com1yxqzhlrr07ad.hanproxy.cvtisr.sk/science/article/pii/S0261379414000298>>.

47. STEGMAIER, M. – VLACHOVÁ, K. (2011): The Parliamentary Elections in the Czech Republic, May 2010. [Online.] In: *Electoral Studies*, 2011. [Citované 14. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/electoral_studies_volby_2010.pdf>.
48. STEPINSKA, A. – HESS, A. – LIPINSKY, A. – PIONTEK, D. (2017): Poland, A Fourth wave of Populism? In: *Populist Political Communication in Europe*, 2017, vyd. 1, kap. 24, s. 311-325.
49. SUK, J. (1997): *Občanské Fórum*. Praha: Doplněk, 1997. 240 s. ISBN 80-7239-000-7.
50. SUK, J. (2003): *Labyrintem Revoluce*. Praha: Prostor, 2003. 520 s. ISBN 9788072602193.
51. ŠVIHLÍKOVÁ, I. – TEJKL, M. (2017): *Kapitalismus, Socialismus a Budoucnost*. Praha: Rybka Publishers, 2017. 384 s. ISBN 978-80-8795-044-9.
52. TA3. (2015): Fico, Do Európy prišlo veľa bojovníkov z Islamského štátu, musíme reagovať. [Online.] In: *TA3*, 2015. [Citované 20. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.ta3.com/clanok/1073627/fico-do-euro-py-prislo-vela-bojovnikov-islamskeho-statu-musime-reagovat.html>>.
53. TÁRKI. (2019): MSZP. [Online.] In: *CBOS*, 2019. [Citované 21. 9. 2019.] Dostupné na internete: <<http://old.tarki.hu/hu/>>.
54. VLČEJ, J. (2018): *Ako volia Slováci*. Brno: Tribun EU, 2018. 172 s. ISBN 978-80-263-1503-2.
55. ZALA, B. (2016): *Slovo ľavičiarom súcim na slovo*. Bratislava: Kalligram, 2016. 240 s. ISBN 978-80-8101-941-8.
56. ŽIŽEK, S. (2011): *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška*. Praha: Rybka Publishers, 2011. 247 s. ISBN 978-80-8706-725-3.
57. ŽIŽEK, S. (2015). *Trouble in paradise: From the End of History to the End of Capitalism*. UK: Penguin Books, 2015. 196 s. ISBN 978-0-141-97954-0.